

מהר סיני אל היום יום

מבית המדרש אל חיי המעשה

סוד החיים בפרשת השבוע

פרשת כי תצא שנת תשפ"ו

כולם ידעו שזה מסוכן. אז למה חיכו שמישהו ייפול?

כמעט לאחר כל אסון שניתן היה למנוע נשמע אותו משפט: "ידענו שזה מסוכן". השכנים ראו שהמעקה מתנדנד, העובדים התריעו שהמכונה אינה תקינה, ההורים הבחינו שהילד הולך ומסתגר, ובני הזוג הרגישו שהשתיקה ביניהם נעשית כבדה. איש לא התכוון להזיק. כולם רק האמינו שיש עוד זמן.

מדוע סכנה ידועה אינה מניעה אותנו לפעול? מדוע תיקון קטן נראה יקר לפני האסון וזול מיד לאחריו? האם אנחנו באמת מעריכים שהסיכון נמוך, או שאיננו מסוגלים להרגיש את העתיד כל עוד הוא עדיין לא התרחש? וכמה מן הנפילות בחיים התחילו במשפט המרגיע ביותר: "לי זה לא יקרה"?

פרשת כי תצא אינה ממותינה לנפילה. התורה מצווה: "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך, ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו" (דברים כב, ח). עוד לפני שהבית מתמלא חיים, עוד לפני שמישהו עולה אל הגג, התורה דורשת לבנות את הגבול שימנע את האסון.

אולם לשון הפסוק מעוררת שאלה. אם האדם עדיין לא נפל, מדוע התורה מכנה אותו מראש "הנופל"? רבי שלמה יצחקי רש"י (דברים כב, ח), מביא את דברי חז"ל: "ראוי זה ליפול, ואף על פי כן לא תתגלגל מיתנו על ירך, שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב". יש כאן מפתח מטלטל בין אמונה לאחריות. ייתכן שלא הכול נמצא בשליטת האדם, אך אסור לו להשתמש בכך כדי לפטור את עצמו מן המעט שכן בידו. גם אם הנפילה שייכת לחשבונות שמיים, השאלה מי השאיר את הגג ללא מעקה שייכת לחשבונות של בעל הבית. התורה אינה דורשת מן האדם לשלוט בעתיד. היא דורשת ממנו שלא להכין עבור האסון את המקום שבו יוכל להתרחש. הקושי האנושי אינו נעוץ תמיד בחוסר ידיעה. פעמים רבות האדם יודע שהמצב מסוכן, אך הידיעה נשארת כללית: תאונות קורות, חובות מסתכנים, קשרים נשחקים, ילדים עלולים להיפגע. רק המסקנה האישית אינה מגיעה. הדברים קורים בעולם, אבל לא כאן, לא בבית הזה ולא הפעם.

הפסיכולוג ניל ויינשטיין בחן תופעה זו במחקרו "Unrealistic Optimism About Future Life Events", שפורסם בכתב העת Journal of Personality and Social Psychology בשנת 1980 (כרך 39, גיליון 5, עמ' 806-820). במחקר התבקשו 258 סטודנטים להעריך את סיכוייהם לחוות 42 אירועים עתידיים בהשוואה לחבריהם. רבים העריכו שסיכוייהם לחוות אירועים חיוביים גבוהים מן הממוצע, ואילו סיכוייהם להיפגע מאירועים שליליים נמוכים משל האחרים.

זוהי "הטיית האופטימיות". האדם מכיר בסכנה, אך ממקם אותה אצל מישהו אחר. הוא יודע שנהיגה מוסחת מסוכנת, אך משוכנע שהוא שולט במצב. הוא יודע שחובות מצטברים, אך מאמין שהחודש הבא כבר יסתדר. הוא מרגיש שהקשר הזוגי נשחק, אך מניח שיום אחד יהיה זמן לדבר. כך האופטימיות, שהיא בדרך כלל כוח המאפשר לאדם לקום ולפעול, עלולה להפוך להרדמה המסייעת לו לדחות את הפעולה הנחוצה.

מצוות מעקה היא שיעור בענווה. היא מלמדת שלא די לשאול אם האסון צפוי. צריך לשאול אם הוא אפשרי, ומה ניתן לעשות כעת כדי להקטין את הסיכון. בעל הבית אינו רשאי לומר שאורחיו זהירים, שהגג רחב או שמעולם לא נפל ממנו איש. עצם האפשרות לנפילה מטילה עליו אחריות.

אולם המעקות החשובים בחיים אינם תמיד עשויים ברזל. יש מעקה המונע מכעס רגעי להפוך למילים שלא ניתן להשיב. יש מעקה העוצר הוצאה כספית לפני שהיא נעשית חוב. יש מעקה המפריד בין טלפון חכם לבין ילד שעדיין אינו מסוגל להתמודד עם כל מה שנמצא בו. יש מעקה זוגי הנבנה משיחה מוקדמת, לפני שהמרחק נעשה תהום.

השאלה אינה רק היכן קיימת סכנה, אלא היכן האדם סומך יותר מדי על כך שהוא יהיה היוצא מן הכלל. דווקא שם צריך להתחיל לבנות, לפני שהעתיד יהפוך את האזהרה להספד.

בניית מעקה אינה ביטוי לחיים מתוך פחד, אלא להכרה מפוכחת בכך שגם אדם חכם נחלש ברגעים מסוימים. גבול טוב אינו כולא את האדם, אלא מגן עליו מפני הגרסה שלו שתפעל בעת עייפות, סערה, כעס או פיתוי.

לכן אין די בהחלטה כללית "להיזהר יותר". מעקה חייב להיות מוחשי. אדם היודע שכעסו מוביל אותו למילים קשות יכול לקבוע שלא מנהלים שיחה טעונה מיד. משפחה הרוצה להימנע מחובות יכולה להציב סכום שמעליו אין קונים בלי התייעצות. הורים אינם צריכים להמתין לפגיעה כדי לקבוע גבולות לשימוש במסכים. בני זוג אינם מוכרחים לחכות למשבר כדי לקבוע זמן קבוע לשיחה.

לפני כל תחום רגיש אפשר לשאול: מהי הנפילה האפשרית? מהו המעקה הקטן שניתן לבנות היום? ואיזה משפט מרגיע גורם לדחות אותו? השאלות הללו אינן מבטיחות חיים ללא נפילות, אך הן מונעות מן האדם להיות זה שהכין להן גג פתוח.

האסונות הכואבים ביותר אינם תמיד אלה שאיש לא יכול היה לצפות. לעיתים הם אלה שרבים צפו, אך כל אחד היה בטוח שגותר עוד זמן. מצוות מעקה מבקשת לשנות את סדר החיים: לא לחכות לכאב כדי להאמין לסכנה, ולא לחכות לנפילה כדי להצדיק את הגבול.

חכמה אינה היכולת לדעת מי ייפול ומתי. חכמה היא לבנות היום את הדבר שעליו נתפלל מחר שלא היינו זקוקים לו. כי לאחר הנפילה כולם יודעים לומר שהיה צריך מעקה. התורה מבקשת מן האדם להיות חכם רגע אחד קודם.

**כי נשמה לא נפרדת
היא רק משנה מקום.**

בחרו את הפרשה של יקירכם
והכניסו את אורם לתוך דברי התורה.

בסדרת הספרים
גם לנשמה מגיע אוכל

הנצחה
בפרשת השבוע
של שבת הפטירה

מגיעה לאילפי
שולחנות שבת

המשך
דורות

הנצחה
מכובדת
החל מ-
1800 ₪

לפרטים והצטרפות:
הרב יוסף ויצמן
052-8144488

איך ייתכן ששני אנשים חיים יחד, ואחד מהם מרגיש לבד?

הם יישבו באותו שולחן, במרחק של פחות ממטר, אבל כל אחד מהם היה בעולם אחר. הוא עבר במהירות על הודעות מן העבודה. היא גללה בין תמונות, נעצרה, המשיכה וסגרה את המסך. בין הודעה להודעה הם דיברו על חשבון החשמל, על הילד שצריך להגיע לרופא ועל הקניות למחר. הכול התנהל. הבית תפקד. רק דבר אחד לא התרחש: איש מהם לא פגש באמת את האדם שישב מולו. כשהלכו לישון היא אמרה: "אנחנו כבר לא מדברים". הוא נדהם. הרי רק באותו ערב שוחחו על ארבעה נושאים. הוא עובד שעות ארוכות למען הבית, מטפל במה שצריך ואינו מחסיר דבר. כיצד אפשר לומר שאינו נמצא? אבל היא לא טענה שהוא נעדר מן הבית. היא ניסתה לומר שהוא נעדר מן המפגש.

האם נוכחות פיזית היא באמת נוכחות? כיצד אדם מעניק לבני ביתו זמן, כסף ומאמץ, ובכל זאת הם מרגישים שאינו רואה אותם? האם אפשר לחיות לצד אדם במשך שנים ולהפסיק לדעת מה עובר עליו? ומה כואב יותר, בית ריק מאדם או בית מלא באדם שדעתו נמצאת תמיד במקום אחר?

פרשת כי תצא מציבה את בניית הקשר הזוגי במקום גבוה במיוחד. התורה אומרת: "כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר, נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמוח את אשתו אשר לקח" (דברים כד, ה).

החיים הלאומיים זקוקים לחיילים, משימות ציבוריות אינן נעצרות, ובכל זאת התורה מגינה על השנה הראשונה של הנישואין. היא מכירה בכך שקשר אינו נבנה מעצמו רק מפני שנערכה חופה. שני אנשים יכולים לגור בבית אחד ועדיין להישאר זרים. כדי להפוך שני סיפורי חיים לבית אחד נדרש זמן שאינו נשאר לאחר שכל שאר החובות קיבלו את חלקן.

גם לשון הפסוק מדויקת: לא די שהאיש ישמח בעצם נישואיו, עליו "לשמוח את אשתו". השאלה אינה רק אם הוא מרוצה, אלא אם האשה שלצדו מרגישה אהובה, מובנת ובטוחה. אדם עשוי להיות משוכנע שהוא מעניק את כל מה שיש בו, אך התורה מפנה אותו אל האדם המקבל: האם מה שניתן הוא הדבר שהאחר זקוק לו?

זו שאלה מטלטלת, מפני שאהבה נמדדת בדרך כלל לפי כוונותיו של הנותן, ואילו תחושת האהבה נוצרת בנפשו של המקבל. ייתכן שאדם עובד למען משפחתו מתוך מסירות עצומה, אבל בני ביתו זקוקים גם למבט שאינו ממהר, להקשבה שאינה מתכננת תשובה ולתחושה שיש בעולם מקום שבו אינם צריכים להתחרות על תשומת לב.

הבעיה המודרנית אינה רק מחסור בזמן, אלא פיצולו. גם כאשר הגוף בבית, הטלפון, העבודה והחדשות מושכים את התודעה לעשרות מקומות. בני הזוג מקבלים זה מזה שאריות של קשב בין משימה למשימה. הקשר אינו מתמוטט באירוע דרמטי, אלא נשחק ברגעים קטנים שבהם אדם ניסה לדבר וגילה שהאחר שמע את המילים, אך לא באמת היה שם.

התורה אינה מצווה רק להקים בית, אלא לפנות עבורו מרחב. היא מבנה שאם הקשר לא יקבל זמן מוגן, כל משימה דחופה תידחק לפניו. אלא שזמן לבדו עדיין אינו מבטיח קרבה. אפשר לשבת יחד שעה שלמה ולהישאר רחוקים. השאלה העמוקה יותר היא מה גורם לאדם להרגיש שהאחר באמת רואה אותו, וכיצד הפסיכולוגיה המודרנית למדה למדוד את ההבדל שבין בן זוג הנמצא לידו לבין בן זוג הנוכח עבורו.

הפסיכולוג הארי רייס טבע מושג מרכזי בחקר הזוגיות: "תגובתיות נתפסת של בן הזוג". מאחורי המונח המקצועי מסתתר צורך אנושי פשוט ועמוק: להרגיש שהאדם הקרוב אליי מבין אותי, מעניק תוקף לחוויה שלי, ושאיכפת לו באמת ממה שעובר עליי.

שימו לב למילה "נתפסת". לא די שאחד מבני הזוג אהוב, מתאמץ ודואג. השאלה היא האם האחר מצליח להרגיש את האהבה הזאת. אדם יכול לעבוד שעות נוספות למען משפחתו, לקנות מתנות, לטפל בעניינים ולפתור בעיות, ובכל זאת בן הזוג שלו ירגיש בודד. לא מפני שלא נעשה למענו דבר, אלא מפני שהלב שלו לא פגש לב אחר.

מחקר שערכו דויד טשפיליז, אמרה סלצ'וק, גול גונאידין, ריצ'רד סלצ'ר, אלנה קוריירו ואנתוני אונג, ופורסם בשנת 2018 בכתב העת Journal of Family Psychology, בחן 3,079 אנשים נשואים או החיים בזוגיות ממושכת בארצות הברית ו־861 אנשים ביפן. החוקרים מצאו כי ככל שאנשים חשו שבן זוגם מבין אותם, מעריך אותם ודואג להם, כך הם דיווחו על רמות גבוהות יותר של רווחה נפשית, תחושת משמעות והתפתחות אישית. הקשר נמצא בשתי תרבויות שונות מאוד, אף שעוצמתו הייתה גבוהה יותר בקרב המשתתפים האמריקאים.

המחקר אינו מוכיח שכל רגע של הקשבה יוצר מיד אושר, אבל הוא מצביע על דבר עמוק: איכות החיים הזוגית אינה נקבעת רק לפי מה שבן הזוג עושה, אלא לפי התחושה שהוא יוצר בלבו של האחר.

וכאן מתרחשת אחת הטעויות הנפוצות ביותר. אישה משתפת בקושי, והבעל ממחר להציע פתרון. בעל מספר על כישלון, והאשה מסבירה לו כיצד היה עליו לנהוג. לכאורה, שניהם מנסים לעזור. למעשה, לפעמים האדם שמולם עדיין לא ביקש פתרון. הוא ביקש שמישהו ישהה לרגע בתוך עולמו.

האם אנחנו מסוגלים להקשיב בלי להכין תוך כדי כך את התשובה? האם אנו שומעים את המילים, או גם את הפחד, העלבון והכמיהה שמאחוריהן? מדוע מבט קצר אל הטלפון באמצע שיחה עלול לפצוע יותר מהיעדרה של מתנה? וכמה פעמים אנחנו מעניקים לאחר את מה שאנחנו היינו רוצים לקבל, במקום ללמוד מה הוא זקוק לקבל?

חשוב להדגיש: הענקת תוקף אינה הסכמה. אפשר לומר, "אני מבין מדוע נפגעת", בלי לקבוע שכל הפרשנות של האחר נכונה. אפשר להקשיב לכאב בלי לוותר על עמדה. הקשבה אינה כניעה, אלא נכונות לומר: גם כאשר אינני רואה את הדברים בדיוק כמוך, החוויה שלך חשובה לי.

ייתכן שזה עומק הצינוי "ושמח את אשתו". התורה אינה אומרת רק שיעשה עבורה מעשים משמחים, אלא מטילה עליו ללמוד את עולמה. לא למדוד את עצמו לפי כמות המאמצים שהשקיע, אלא לשאול מה הגיע אל לבה. לא להחליט עבורה שהיא אמורה להיות מאושרת, אלא לברר מה גורם לה להרגיש נראית, מובנת ובטוחה.

אבל כאן ניצבת השאלה המעשית: כיצד יוצרים תחושה כזאת בתוך חיים עמוסים בילדים, עבודה, הודעות ומשימות? כיצד בונים רגעים מוגנים כל כך נוכחות, ואילו הרגלים קטנים מחזקים את הקשר או שוחקים אותו כמעט בלי שנבחין?

אולי משום כך התורה אינה מסתפקת בצינוי הרגשי "ושמח את אשתו", אלא יוצרת סביבו מסגרת מעשית: "נקי יהיה לביתו שנה אחת". התורה יודעת שכוננות טובה לבדן אינן בונות קשר. אם לא מפנים לאהבה מקום מוגן בתוך לוח הזמנים, הדברים הדחופים ישתלטו על הדברים החשובים. העבודה תיכנס הביתה, הטלפון יתיישב ליד השולחן, העייפות תכריע את השיחה, ושני אנשים שאוהבים זה את זה יתחילו לחיות זה לצד זה במקום זה עם זה.

רוב הקשרים אינם נשחקים בגלל אירוע דרמטי אחד. הם נשחקים בטיפות קטנות: שיחה שנדחתה למחר, מבט שלא הורם מן המסך, שיתוף שנענה בחוסר סבלנות, כאב שנחשב להגזמה, רגע שבו האחד ביקש קרבה והאחר כלל לא הבחין. כל טיפה נראית חסרת משמעות, אבל כשהן מצטברות נוצרת תחושה שקטה ומסוכנת: אין טעם לספר, ממילא לא יבינו אותי.

גם התיקון מתחיל בטיפות קטנות. לא תמיד נדרשת חופשה יקרה או מחווה גדולה. לעיתים די ברבע שעה שבה הטלפונים אינם על השולחן, הטלוויזיה כבוייה, ואין מנסים לפתור שום דבר. רבע שעה שבה כל אחד משיב בכנות על שתי שאלות: מה עבר עליך היום, ומה היה לך קשה? זהו זמן קצר, אבל המסר שהוא נושא גדול: בתוך כל מה שמתרחש בעולם, עולמך אינו שולי בעיניי. אפשר להוסיף שאלה שלישית, פשוטה ומשנת אווירה: מה נדרש ממני עכשיו, הקשבה, עצה או עזרה מעשית? השאלה הזאת מונעת הרבה מן ההתנגשויות המיותרות. לעיתים אדם רוצה פתרון, ולעיתים הוא מבקש רק שלא יישאר לבדו בתוך הקושי. מי שממהר להעניק את מה שלא התבקש, עלול להשקיע מאמץ רב ולהחמיץ את הצורך האמיתי. ויש גם כוח עצום לחזרה. כאשר אחד מבני הזוג אומר, "אני שומע שהדבר שהכאיב לך לא היה רק מה שנאמר, אלא התחושה שלא התחשבו בך", הוא אינו מדקלם טכניקה. הוא בודק אם הצליח להיכנס לעולמו של האחר. פתאום השיחה אינה עוד מאבק על השאלה מי צודק, אלא ניסיון לברר מי נמצא מולי ומה עובר עליו.

אולם נוכחות אמיתית נבחנת דווקא ברגעים הקטנים. כשהאחד מראה לשני דבר מצחיק, מספר ידיעה שולית או מצביע על משהו שראה ברחוב, הוא לא תמיד מוסר מידע. לפעמים הוא שולח הזמנה סמויה לקשר: בוא לרגע אל העולם שלי. אפשר להתעלם, להגיב בקול עייף, ואפשר להרים את הראש ולהצטרף. בית נבנה מאלפי הזמנות קטנות כאלה, ומאלפי תשובות שאומרות: ראיתי אותך. אין פירוש הדבר שבני זוג חייבים להיות זמינים בכל רגע. יש שעות של לחץ, עייפות וטרדות. החידוש הוא שגם כאשר אי אפשר להקשיב עכשיו, אפשר שלא לדחות את האדם עצמו. במקום לומר "אין לי זמן", אפשר לומר: "זה חשוב לי, בעוד חצי שעה אשב איתך". ההבדל אינו רק בניסוח. במשפט הראשון האדם מרגיש שהוא מכביד, ובמשפט השני הוא מרגיש ששומרים עבורו מקום. הצינור "ושמח את אשתו" אינו דורש מן האדם לשלוט ברגשותיו של האחר. איש אינו יכול להבטיח שמחה לאדם אחר. התורה דורשת דבר עמוק יותר: ליצור בית שבו האחר אינו מוכרח לשאת לבדו את מה שעובר עליו. בית שבו השמחה שלו חשובה, הכאב שלו נשמע, והעולם הפנימי שלו אינו הופך לרעש רקע.

ייתכן שהבדידות הכואבת ביותר אינה להיות בלי אנשים, אלא להיות ליד האדם הקרוב ביותר ולהרגיש בלתי נראה. וייתכן שגם השמחה העמוקה ביותר אינה לקבל את כל מה שרצינו, אלא לדעת שיש בעולם אדם אחד שעוצר, מרים את עיניו, ומעניק לנו את התחושה הפשוטה והנדירה כל כך: אני כאן, אני רואה אותך, ואתה אינך לבד.

לסריקה ולהזמנה

שולחן שבת

יכול להיראות אחדת

שאלות שמטרידות כל אדם, תשובות שמאירות את החיים
פותחים שער אל עומקה של הפרשה בין פסוקי התורה לחיי המעשה

הרב יוסף ויצמן
052-8144488

סדרה בת 22 כרכים

אצלך זו שורה במערכת. אצלו אלה החיים עצמם

השעה כבר אחת עשרה בלילה. הוא פותח שוב את חשבון הבנק, אף שהוא יודע שלא ימצא שם דבר חדש. המשכורת שהייתה אמורה להיכנס בבוקר עדיין איננה. בעל העסק כתב לו בצהריים: "יש עיכוב קטן, נסדר את זה מחר". שתי מילים פשוטות, עיכוב קטן. אלא שבינתיים הוראת הקבע של שכר הדירה ירדה, כרטיס האשראי קרוב למסגרת, ובבית חסרים כמה דברים שהבטיח לקנות בדרך. מבחינתו של המעסיק, זה באמת רק יום אחד. תקלה בהעברה, עומס אצל מנהלת החשבונות, חתימה שנשכחה. מבחינתו של העובד, הלילה הזה ארוך הרבה יותר מעשרים וארבע שעות. הוא צריך להחליט למי להתקשר, ממי לבקש דחייה, ואין להסתיר מבני הבית את הלחץ. הוא אינו כועס רק מפני שהכסף חסר. משהו עמוק יותר נפגע בו: התחושה שהזמן שלו, העמל שלו וההתחייבויות שלו אינם חשובים מספיק.

התורה אומרת: "לא תעשק שכיר עני ואביון מאחיק או מגרך אשר בארצך בשעריך. ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואילו הוא נשא את נפשו, ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" (דברים כד, יז-טו).

התורה אינה מצווה רק לשלם. היא קובעת מתי לשלם. לכאורה, אם העובד יקבל מחר את מלוא שכרו, מה כבר אירע? הכסף לא נגנב, הסכום לא הופחת, והעיכוב היה קצר. אבל התורה אינה מודדת את העוול רק לפי הכסף שנעלם. היא מביטה גם בשעות שבהן אדם המתין למה שמגיע לו, בחוסר האונים שנכפה עליו, ובפער שבין מי שמחזיק בכסף לבין מי שנאלץ לבקש אותו.

"ואילו הוא נשא את נפשו". העובד אינו מוסר למעסיק רק שעות. הוא נותן מכוחו, מזמנו ומחיייו. לפעמים הוא קם לפני שילדיו מתעוררים וחוזר לאחר שנרדמו. לפעמים הוא עומד שעות על רגליו, נוסע בדרכים, סופג לחץ, משרת אנשים שאינם תמיד נוהגים בו בכבוד. בסופו של החדש כל המאמץ הזה מתכנס לתלוש אחד. כשהשכר מתעכב, לא רק הכסף מתעכב. ההכרה בערכו מתעכבת איתו. בעולם המודרני קל יותר להסתיר את האדם מאחורי המערכת. פעם בעל הבית ראה את הפועל עומד מולו וממתין למטבעותיו. היום העובד הוא מספר, השכר הוא קובץ, והתשלום הוא פעולה דיגיטלית שאפשר לדחות בלחיצה. הטכנולוגיה קיצרה את הדרך להעברת הכסף, אך לפעמים גם הרחיקה את הלב מן האדם שממתין לו.

כמה החלטות כלכליות מתקבלות מפני שמישורו אומר לעצמו: הוא יסתדר? כמה פעמים אדם חזק מרשה לעצמו להתעכב רק מפני שהחלש אינו יכול להרשות לעצמו להתפטר? האם תשלום שכר הוא פעולה חשבונאית, או מפגש מוסרי בין מי שמחזיק כוח לבין מי שתלוי ביושרו? ומה מרגיש אדם שנאלץ לבקש שוב ושוב את הכסף שכבר הרוויח ביושר?

יש כאן תובנה רחבה הרבה יותר מדיני עבודה. קל להיות מוסרי כאשר אין בידינו כוח. המבחן מתחיל כאשר אדם אחר תלוי בהחלטה שלנו, בזמן שלנו או ברוצן הטוב שלנו. ברגע הזה אפשר לראות בו אדם, ואפשר להפוך אותו לפרט קטן בתוך סדר היום.

התורה מציבה את השמש כקו גבול. אל תניח לה לשקוע כאשר בביתו של אדם אחר שוקעת תחושת הביטחון רק מפני שהכסף נמצא אצלך. אבל כדי להבין עד כמה עיכוב שנראה זעיר לאדם אחד עלול להשתלט על עולמו של האחר, צריך להתבונן במה שהמחקר הפסיכולוגי גילה על השפעתו של מחסור כלכלי על המחשבה, הקשב והנפש.

הפסיכולוגיה המודרנית העניקה לתופעה הזאת שם: מנטליות של מחסור. אין הכוונה לכך שאדם עני חושב באופן פגום, אלא לכך שמחסור מתמשך לוכד חלק מן הקשב שלו. כאשר אין די כסף לשכר דירה, למזון או לחשבון החשמל, המוח נדרש לחשב שוב ושוב

כי צד לשרוד את הימים הקרובים. אותה דאגה אינה נשארת בשולי התודעה. היא נכנסת לעבודה, לשיחה עם הילדים, לשינה ולקבלת ההחלטות.

סנדיל מולינר, אלדר שפיר, אננדי מאני וג'ייאנג ז'או פרסמו בשנת 2013 בכתב העת Science מחקר שכותרתו "Poverty Impedes Cognitive Function". באחד מחלקי המחקר נבדקו חקלאי קנה סוכר בהודו בתקופות שונות של השנה. החקלאים קיבלו חלק מרכזי מהכנסתם לאחר הקציר, ולכן אותם אנשים עצמם חיו לפני הקציר תחת לחץ כלכלי משמעותי, ולאחריו במצב מרווח יותר. החוקרים מצאו כי לפני הקציר, כאשר המחסור הכביד עליהם, ביצועיהם במטלות שבחנו יכולת חשיבה ושלטה בקשב היו נמוכים יותר מביצועיהם לאחר קבלת הכסף.

אין פירוש הדבר שכסף הופך אדם לחכם יותר. האנשים נשארו אותם אנשים. מה שהשתנה היה העומס שהוטל על תודעתם. כאשר חלק ניכר מן המחשבה עסוק בשאלה מאין יגיע התשלום הבא, נותרים פחות משאבים פנימיים לתכנון, לריכוז, לסבלנות ולשלטה עצמית.

אפשר לדמות זאת למחשב שמופעלות בו תוכנות רבות ברקע. מבחוץ הוא נראה תקין, אבל כל פעולה נעשית לאט יותר. כך אדם הנתון בלחץ כלכלי יכול לשבת בפגישה, לעבוד מול לקוחות או לדבר עם בני משפחתו, ובתוך ראשו פתוחות עשרות שאלות: האם ההמחאה תחזור? מה יקרה אם יבקשו מן הילד תשלום מחר? למי אפשר להתקשר? איזה חשבון לדחות? על מה לוותר השבוע? עכשיו אפשר להבין מדוע התורה אינה אומרת רק "ביומו תתן שכרו", אלא מוסיפה: "כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו". התורה מבקשת מן המעסיק להיכנס לרגע אל התודעה של העובד. אל תמדוד את משמעות העיכוב לפי חשבון הבנק שלך. יום אחד שאינו מורגש אצלך עלול למלא אצל את כל מרחב המחשבה.

כאן מתגלה עיוורון אנושי נפוץ. מי שחי בביטחון כלכלי מתקשה להבין עד כמה מאה שקלים יכולים לשנות יום שלם. הוא אומר: מה כבר קרה? בסוף הוא יקבל. אבל האם העובדה שהכסף יגיע מחר מוחקת את הבושה של היום? האם היא מחזירה את הלילה שלא ישן? האם היא מבטלת את הרגע שבו נאלץ להסביר לילד מדוע אי אפשר לקנות דבר בסיסי שהובטח לו?

לפעמים אנחנו שופטים אנשים הנתונים במחסור דווקא על התוצאות שהמחסור עצמו יצר. מדוע הוא אינו מתכנן טוב יותר? מדוע הוא חסר סבלנות? מדוע הוא קיבל החלטה כלכלית גרועה? אינו מבחינים בכך שהאדם מנסה לקבל החלטות כאשר חלק גדול מן הקשב שלו תפוס בכיובי שרפות. קל לדבר על אחריות ממרחק. קשה לחשוב בבהירות כאשר כל הודעה מהבנק מרגישה כמו אזהרה. אין בכך כדי לפטור אדם מאחריות למעשיו. יש בכך כדי לחייב את מי שמחזיק בכוח שלא להוסיף עומס מיותר על מי שכבר נושא משא כבד. תשלום בזמן אינו רק קיום התחייבות. הוא משחרר את תודעתו של העובד מן הצורך לרדוף אחרי מה ששייך לו.

זה אולי עומק הביטוי "ולא תבוא עליו השמש". שקיעת החמה היא לא רק מועד הלכתי. היא הרגע שבו יום העבודה מסתיים והאדם שב אל ביתו. התורה מבקשת שהוא יחזור הביתה עם שכרו, אך גם עם כבודו. שלא יישב מול משפחתו כשגופו בבית ומחשבתו כלואה אצל מי שעדיין מחזיק בכספו.

אולם דחיית שכר אינה הדרך היחידה שבה אפשר לפגוע בכבודו של עובד. לפעמים הכסף משולם בזמן, אבל המילים, היחס והאופן שבו מתקבלות החלטות אומרים לו שהוא רק כלי. מכאן עולה שאלה נוספת: כיצד אפשר לנהל עסק, להציב דרישות ולשאוף להצלחה, בלי להפוך את האנשים העובדים בו לשוורות חסרות פנים?

הדרך מתחילה בשינוי נקודת המבט. עובד אינו "עלות שכר", אף שבדוחות הוא מופיע תחת הסעיף הזה. הוא אדם שבנה את חייו על ההתחייבות שניתנה לו. מאחורי כל תלוש יש בית שמתכנן את החודש, ילדים שממתינים לצרכים בסיסיים, ולעיתים גם חובות שאיש במקום העבודה אינו יודע עליהם. ברגע שהמעסיק מבין זאת, תשלום השכר מפסיק להיות פעולה טכנית והופך לאחריות אנושית.

אין פירוש הדבר שמעסיק חייב לוותר על דרישות, להתעלם מטעויות או לנהל את העסק מתוך רחמים בלבד. עסק שאינו מתנהל ביעילות עלול לקרוס ולפגוע בכל עובדיו. אפשר לדרוש עמידה בזמנים, מקצועיות ותוצאות, ובאותה שעה לשמור על כבודו של האדם. ההבדל נמצא בדרך: האם מעירים לו מול כולם או משוחחים איתו בארבע עיניים? האם נותנים לו אפשרות להסביר? האם משנים את תנאי עבודתו ברגע האחרון כאילו זמנו אינו שייך לו? האם מצפים ממנו להיות זמין תמיד, אף שהשכר משולם רק עבור שעות מוגדרות?

לפעמים העושה המודרני אינו נראה כמו גניבה. הוא מסתתר בתוך משפטים שנשמעים מקובלים: "תישאר עוד קצת, כולם נשארים", "תענה רק להודעה אחת בערב", "את התשלום נסגור בפרויקט הבא", "בינתיים תעשה את זה, אחר כך נדבר על השכר". כל בקשה נראית קטנה, אבל הצטברותן עלולה ליצור מציאות שבה העובד מעניק שוב ושוב זמן וכוחות שלא הוסכם עליהם, מפני שהוא חושש שאם יסרב יאבד את מקומו.

כיצד אפשר לדעת אם בקשה מסוימת הוגנת? כדאי לשאול שאלה פשוטה ונוקבת: האם הייתי מבקש זאת באותה צורה גם מאדם שאינו תלוי בי? האם הייתי מרגיש בנוח אילו כל פרטי ההסכמה היו גלויים לפני משפחתי או חבריי? כוח אינו נבחן רק במה שאפשר לעשות באמצעותו, אלא במה שבחרים שלא לעשות אף שאיש אינו יכול למנוע זאת.

גם כאשר נוצר עיכוב אמיתי בתשלום, יש הבדל עצום בין שתיקה לבין אחריות. מעסיק המודיע מראש, מסביר בכנות, מוסר מועד ברור ועושה כל שביכולתו לצמצם את הפגיעה, אינו דומה למי שמאלץ את העובד לרדוף אחריו. לא תמיד אפשר למנוע תקלה, אבל אפשר למנוע את ההשפלה הכרוכה באי ודאות. לעיתים עצם הידיעה שמישהו רואה את המצוקה ומתייחס אליה ברצינות משיבה לאדם חלק מתחושת השליטה שנלקחה ממנו.

הציווי "ביומו תתן שכרו" פונה למעסיקים, אך העיקרון שהוא נושא נוגע לכל מערכת יחסים שבה דבר השייך לאחר נמצא בידינו. תשובה שהבטחנו, מסמך שעלינו להעביר, חוב קטן ששכחנו, החלטה שאדם אחר ממתיין לה. מבחינתנו אלה משימות שאפשר לדחות. מבחינתו ייתכן שהחיים עומדים במקום עד שנעשה את חלקנו.

כמה אנשים מחכים עכשיו למעשה קטן שלנו שאינו קטן עבורם? מי נאלץ להזכיר לנו שוב דבר שכבר התחייבנו לעשות? האם יש אדם שממשיך לשלם מחיר רק מפני שהדחיפות שלו אינה מורגשת אצלנו?

התורה מלמדת שהמבחן המוסרי אינו מתחיל רק בשאלה אם לקחנו דבר שאינו שלנו. לפעמים העוול נמצא בכך שהחזקנו אצלנו זמן רב מדי דבר ששייך לאחר: את כספו, את זמנו, את ודאותו או את כבודו.

כאשר השמש שוקעת, המעסיק עשוי לסיים עוד יום מוצלח מבלי להרגיש שמישהו חסר. העובד, לעומתו, עלול לשבת בבית ולחשב כיצד יעבור את הלילה. התורה עוצרת את בעל הכוח לפני השקיעה ואומרת לו: אל תחכה עד שכאבו של האחר יהיה חזק מספיק כדי שתשמע אותו. מה שעבורנו הוא רק תשלום, עבורו עשוי להיות הביטחון שיוכל להביט בבני ביתו בלי בושה. ומה שאצלנו נראה כשורה במערכת, אצל החרים עצמם.

לקבלת העלון במייל baitmidrash2@gmail.com **או בוצאפ** 052-8144488

תהיה גם אתה מפיץ!

הדפס את העלון וחלק אותו
בבית הכנסת שלך

ותהיה שותף במהפכה
ובזיכוי הרבים!

הרב יוסף ויצמן | 052-8144488

כל עלון
שאתה מחלק
יכול לשנות
שבת של משהו.

